

kurulmasındaki amaç halk müziğinin aslına uygun icrası, korunması, yaşatılması ve halka yansıtılmasıdır.

Cumhuriyet'in ilânından günümüze kadar geçen süre içinde folklor ve halk müziğine hizmet eden bazı yarı resmî ve özel birimler de bulunmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır: Türkiyat enstitüleri, Türk Halk Bilgisi Derneği, halkevleri, halk eğitim merkezleri, Folklor Araştırma Kurumu ve Türk Folklor Kurumu. Bunların dışında bazı üniversitelerin folklor kulüpleri de bu çalışmaları desteklemektedirler. Ayrıca güzel sanatlar fakülteleri ve konservatuvarlar bünyesinde yer alan müzikoloji bölümlerinde de etnomüzikoloji çalışmaları çerçevesinde halk müziği incelemeleri sürdürülmektedir.

Türk halk müziği çalışmalarına yabancı müzik adamları da ilgi göstermiş ve onların faaliyetleri halk müziğinin yurt dışında tanıtılması konusunda etkili olmuştur. Bu araştırmacılar içinde Béla Bartók, Kurt ve Ursula Reinhard, Laurence Picken, Wouther Swets, Harumi Koshi-ba, Irene Markoff, Martin Stokes, Sipos János gibi isimler ilk akla gelenlerdir. Picken'in *Folk Musical Instruments of Turkey* (London 1975) adlı eseri, sahasında hazırlanmış çalışmalardan biri olarak büyük önem taşır. Bartók'un, Türkiye'deki araştırmalarını içeren ve 1975'te Budapeşte'de *Bela Bartok's Folk Music Research in Turkey*, Amerika'da *Turkish Folk Music From Asia Minor* adlarıyla neşredilen eseri de bu alandaki yayımların en önemlilerindendir. Eser, Amerika'daki neşrinden *Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi* adıyla Bülent Aksoy tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1991).

Cumhuriyet'in ilk elli yılında halk müziği araştırmalarını resmî kişilikleri yanında şahsî gayretleriyle de sürdüren bilim adamı ve sanatçılardan bazıları şunlardır: Yusuf Ziya Demircioğlu, Mahmut Ragıp Gazimihal, Ferruh Arsunar, Ahmet Adnan Saygun, Seyfettin ve Sezai Asal, Halil Bedî Yönetken, Muzaffer Sarısözen, Sadi Yaver Ataman, Veysel Arseven, Nida Tüfekçi, Neriman Tüfekçi, Yücel Paşmakçı, Orhan Dağlı, Adnan Ataman, Muammer Sun, Kemal İlerici, Gültekin Oransay, Muammer Uludemir, Ahmet Yürür, Yıldırım Erdener, Şenel Önal, Mehmet Özbek, Mansur Kaymak, Suphi Saatçi, Süleyman Şenel.

Türkiye'de yaklaşık yetmiş yıl önce başlayan resmî ve yarı resmî halk müziği ça-

lışmalarında yüzlerce etnografik ve folklorik değer gün ışığına çıkarılmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında konuyla ilgili olarak birçok eser yazılmış, resmî ve özel arşivlerde 40.000 civarında halk müziği örneği toplanmıştır. Almanya, Fransa, Macaristan, Hollanda, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya başta olmak üzere yurt dışındaki çeşitli arşivlerde bulunan malzemenin miktarı ise henüz tam olarak bilinmemektedir (Türk halk müziğinin şekilleri, ezgi yapısı, işlediği konular, usulleri ve sazları hakkında geniş bilgi için bk. TÜRK).

BİBLİYOGRAFYA :

Ziya Gökalp, "İctimâiyat: Hars ve Medeniyet", *Yeni Mecmua*, sy. 60, İstanbul 1918, s. 142-143; Mûsâ Süreyyâ, "Asker Türküsü", a.e. (Çanakkale: 5-18 Mart 1915-331/*Yeni Mecmua*'nın Fevkalâde Nüshası, 1918), s. 80; Rauf Yek-tâ, *Dârü'l-elhân/Anadolu Halk Şarkıları, Defter I*, İstanbul 1926, s. 7-8; a.mlf., "Kafkasya Müsîkisi", *Şehbâl*, sy. 59, İstanbul 1328, s. 210; Seyfettin-Sezai Âsaf [Asal], *Yurdumuzun Nağmeleri*, İstanbul 1926; Mahmut Ragıp Gazimihal, *Anadolu Türküleri ve Müsiki İstikbâlimiz*, İstanbul 1928; a.mlf., *Şarkî Anadolu Türkü ve Oyunları*, İstanbul 1929; a.mlf., *Balkanlarda Müsiki Hareketleri*, İstanbul 1937; a.mlf., *Türkiye-Avrupa Müsiki Münasebetleri*, İstanbul 1939; Yusuf Ziya Demircioğlu, *Anadolu Köylerinin Türküleri*, İstanbul 1938; a.mlf., "Dünyada İlk Müsiki Folklor Hareketleri", *Müsiki Ansiklopedisi*, sy. 1, İstanbul 1947, s. 13-14; a.mlf., "Memleketimizde Müsiki Folklor Hareketleri", a.e., sy. 4 (1947), s. 3; sy. 5 (1947), s. 3; Orhan Şaik Gökyay, *Devlet Konservatuvarı Tarihçesi*, Ankara 1941, s. 19; İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Halk Şairleri Bayramı*, Sivas 1965; Cahit Öztelli, *Eulerinin Önü*, İstanbul 1972; M. Şakir Ülkütaşır, *Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*, Ankara 1973; Z. Kodály, *Folk Music of Hungary*, Budapest 1982; B. Nettl, *The Study of Ethnomusicology*, Urbana-Chicago 1983; P. Hindemith, *Türk Küğ Yaşamının Kalkınması İçin Öneriler: Vorschläge Für Den Aufbau Des Türkischen Musiklebens* (trc. Gültekin Oransay), İzmir 1983, s. 111; Philip V. Bohlman, *The Study of Folk Music in the Modern World*, Indiana 1988; Béla Bartók, *Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi* (trc. Bülent Aksoy), İstanbul 1991; Yıldırım Erdener, "Etnomüzikoloji Nedir?", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Ankara 1993, s. 65-72; Ahmet Adnan Saygun, "Halk Musikisi", *Yücel*, XI/62, İstanbul 1940, s. 94-100; a.mlf., "Halk Müziğinin Derlenmesi", *Müzik Görüşleri*, sy. 10, İstanbul 1949, s. 3-4; Halil Bedî Yönetken, "Folklor Dersleri", *Orkestra*, sy. 94, İstanbul 1971, s. 42-54; sy. 95 (1971), s. 25-46; Süleyman Şenel, "Dârü'l-elhân Heyeti Tarafından Fonografla Derlenen İlk Türkü", *TFAY Belleten* (1987), s. 212-240; a.mlf., "Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi", *Çalıntı*, sy. 2, İstanbul 1993, s. 76-79; Nida Tüfekçi, "Türk Halk Müziği", *CDTA*, VI, 1482-1488.

SÜLEYMAN ŞENEL

HALKA

(الحلقة)

Zikir veya ilim meclisi anlamında bir terim.

Sözlükte "daire, insanların bir daire biçiminde dizilmesi" mânasına gelen *halka* (*haleka*) kelimesi, ilim öğrenmek için öğrencilerin bir hocanın ve zikir yapmak için sûfilerin bir şeyhin çevresinde toplanmasını ifade etmek üzere "tedrîs" ve "zikir" kelimeleriyle birlikte "meclis" anlamında kullanılmıştır (*halka-i tedrîs*, *halka-i zikir*). Namaz kılarken cemaatin saf teşkil etmesi istendiği halde sohbetlerde, vaazlarda ve derslerde çok defa halka veya hilâl biçiminde sıralanma tercih edilmiştir. Dinleyicilerin kalabalık olması durumunda bir halkanın arkasında bir veya birkaç halka daha oluşturulur. Böylece yapılan vaazın veya verilen dersin daha rahat dinlenmesi ve daha iyi anlaşılması sağlanır.

Hz. Peygamber zamanında ders ve zikir halkalarının mevcut olduğunu gösteren bazı rivayetler vardır. Resûl-i Ekrem mescidde ashabın biri öğretim, diğeri Kur'an okuma ve dua olmak üzere iki halka teşkil ettiğini görmüş, bunların her ikisinin de hayırlı olduğunu söylemiş, fakat kendisi muallim olarak gönderildiğini belirterek öğretim halkasına dahil olmuştur (İbn Mâce, "Muḳaddime", 17). Diğer bir hadiste halkada boş bulunduğu yere oturan, boş yer bulunmadığında arkada ikinci bir halka başlatan kişiler övülmüş, halkaya dahil olmayanlar ise kınanmıştır (Buhârî, "İlim", 8, "Şalât", 84). Ayrıca Hz. Peygamber cemaate onar kişilik halkalar oluşturup yemek yemelerini tavsiye etmiştir (Müslim, "Nikâh", 94). Fakat namazdan önce saf düzeninde bulunması gereken cemaat böyle bir zamanda halka teşkil etmekten men edilmiştir (Müslim, "Şalât", 119; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "hık" md.). Bir hadiste de zikir halkaları cennet bahçelerine benzetilerek müminlerin buralara devam etmesi teşvik edilmiştir (*Müsne'd*, III, 150).

Resûl-i Ekrem zamanında mevcut olan zikir halkaları sonraki dönemlerde de varlığını sürdürmüştür. Ancak başlangıçta ilim ve zikir halkaları henüz birbirinden kesin hatlarla ayrılmamıştı. Halka teşkil etmek de sûfilerin ayırt edici özelliği değildi. Bundan dolayı ilk tasavvufî kaynaklarda zikir halkası tabiri üzerinde durulmamış, Serrâc, Ebû Tâlib el-Mekkî, Kuşeyrî, Hücverî ve Sühreverdî gibi ilk sûfi

müellifler eserlerinde zikir toplantılarını daha çok zikir meclisi şeklinde ifade etmişlerdir.

Yaygın olmamakla birlikte zikir halkası tabirinin ilk sûfiler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Kaynaklarda Şiblî'nin Medine'de mescidde bir halka kurduğu kaydedilir. Bünân b. Hammâl de halka kurup oturan bir grup çocuk gördüğünü, içlerinden birinin onlara tasavvufî nasihatlerde bulunduğunu anlatır. Ebû Amr b. Nuceyd, Mekke'de Ebû Amr ez-Zeccâcî başkanlığında bir halka oluşturulduğunu, Ebû Bekir el-Kettânî ve Ebû'l-Hüseyn el-MüzeYYin gibi büyük sûfilerin bu halkaya katıldığını belirtir. Abdullah el-Ensârî'ye şeyhi sefere çıkmamasını, halka kurup oturmasını tavsiye etmişti (Lâmîf, s. 209, 230, 267, 375). Câmî, bazı sûfilerin rüyalarında sohbet toplantılarının ve zikir meclislerinin halka şeklinde düzenlendiğini gördüklerini söyler (a.g.e., s. 259, 406). Bu örnekler ilk sûfilerin zikir, vaaz ve sohbet meclislerinde halka şeklinde oturduklarını göstermektedir.

Bir sûfî semâ meclisinde vecde gelip ayağa kalktığı zaman halka şeklinde dönmeye (devretmeye) başlar, ona katılan derişler de dönerken halkalar oluştururlar. Bu sebeple semâ meclisine "deveran" adı da verilir. Şeyhin etrafında halka olup dönen derişler kutub çevresinde dönen âleme benzetilir. Zikir halkalarının etrafında meleklerin halka oluşturup zikredikleri kuşattıkları kabul edilir. Bütün bunlar sûfilerin zikir halkalarına büyük önem vermelerine, bu halkaları feyiz ve irfan kaynağı saymalarına sebep olmuştur.

Tarikat mensuplarının tekkelerde, zâviyelerde, mescidlerde, bazan evlerde, özellikle ihya ve niyaz geceleri teşkil ettikleri zikir halkalarına "halka-i derişân, halka-i tevhd, halka-i irâdet" gibi isimler verilmiştir. Bu halkalarda zikir, murakabe ve semâ yapılır, ilâhiler okunur, sohbet edilir. Bir şeyhin halka-i irâdetine dahil olmak ona intisap etmek ve müridleri arasına girmek anlamına gelir. Nakşibendîyye'de, sohbeta katılan müridlerin şeyhin çevresinde halka teşkil etmesi özellikle tavsiye edilir (Muhammed b. Abdullah el-Hânî, s. 32). Tarikat silsileleri de birbirine bağlı halkalardan oluşan bir metinle tesbit edilir.

Ulemânın gösterdiği tepkiden çekinen tarikat mensupları camilerde zikir halkaları oluşturmaktan kaçınmışlar, bu iş için tekke ve zâviyeleri, bazan da mescidleri tercih etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "hlk" md.; Ca'fer Sec-câdî, *Ferheng*, Tahran 1370 hş., s. 329; *Müsned*, III, 150; Buhârî, "İlim", 8, "Şalât", 84; Müslim, "Nikâh", 94, "Şalât", 119; İbn Mâce, "Mu'kaddime", 17; Ebû Bekir el-Mâlikî, *Ri'yâ-zü'n-nüfûs* (nşr. Beşir el-Bekkûş - M. el-Arûsî el-Matvî), Kahire 1401-1403/1981-83, I, 32, 496; Ahmed-i Câmî, *Ünsü't-tâ'ibîn* (nşr. Ali Fâzıl), Tahran 1368 hş., s. 103, 229, 513; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şûfinâme* (nşr. Gulâm Hüseyin-i Yûsufî), Tahran 1347 hş., s. 77; Sübkî, *Tabakât*, VI, 198, 209; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 209, 230, 259, 267, 375, 406, 484; Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, İstanbul 1989, s. 32; Seyyid Sâdık-ı Gûherin, *Şerh-i İştîlâhât-ı Taşavvuf*, Tahran 1367 hş., IV, 283; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, s. 159; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idariyye* (Özel), III, 39-42; M. Berekât el-Beylî, *ez-Zühhd ve'l-mutaşavvife*, Kahire 1993, s. 64; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XI, 777.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HALKA

(الحلقة)

Kuzey Afrika'da İbâzîler'in
dinî ve idarî işlerini yürüten meclis.

İbâziyye mezhebi Kuzey Afrika'ya II. (VIII.) yüzyıl başlarında gelmiş ve kısa sürede önemli bir gelişme kaydetmiştir. Fakat mezhep mensupları 283 (896) yılında Ağlebîler'le, 296'da (908) İsmâîlîler'le yaptıkları savaşlarda mağlûp olunca imâmeti kuracak güce ulaşamadıkları için "zuhur devresi" adını verdikleri dönemden "kitman (gizlilik) devresi" denilen döneme geçmişlerdi. IV. (X.) yüzyılda bir ihtilâl ile imâmeti kurmak isteyen, ancak başarılı olamayan mezhep ileri gelenleri İbâzîliğin tehlikeye düşmesinden endişe ederek zuhur devrindeki imâmet müessesesinin yerine kaim olacak bir meclis kurma gereğini duydular. "Azzâbî" denilen sâlih ve âlim kişilerden oluşan bu meclisin üyeleri, aralarına şeytanın girmesine fırsat vermemek için boşluk bırakmadan halka şeklinde oturduklarından kurdıkları meclise "halka" adı verilmiştir.

Mağrib İbâzîleri arasında halka kelimesini ilk defa Ebû Zekerîyyâ *Kitâbü's-Sîre*'sinde, IV. (X.) yüzyıl İbâzî şeyhleri Ebû'l-Kâsım Yezîd b. Mahled ve Ebû Hazer Yağlâ b. Zeltâf hakkında bilgi verirken kullanmıştır. Ebû Zekerîyyâ'ya göre bu iki âlimin kurduğu halkaya Vehbî İbâzîler de devam etmiştir. Çok zengin olan Ebû'l-Kâsım Yezîd halkaya katılanların ihtiyaçlarını karşılamış, fakat öğrenimlerine engel olacağı gerekçesiyle evlenme-

lerini yasaklamış, bir öğrencinin evlendiğini duymaktansa ölüm haberini almayı tercih edeceğini söylemiştir (*Kitâbü's-Sîre*, s. 194). Bir başka İbâziyye fırkası olan Nükkâriyye'nin lideri Ebû Yezîd en-Nükkârî'nin Ebû'l-Ammâr Abdülhamîd el-A'mâ ile birlikte seçkin ve nüfuzlu kimselerden oluşan on iki kişilik bir heyet kurduğu bilinmektedir. Ebû'l-Kâsım Yezîd b. Mahled ve Ebû Hazer Yağlâ b. Zeltâf'ın, muhalifleri olan Nükkârîler'in on iki kişilik halkasından etkilenmeleri de mümkündür. Ebû Hazer'in öğrencilerinden Ebû Muhammed Vîslân b. Ya'kûb da memleketi olan Cerbe'de bir halkanın liderliğini yürütmüştü.

İbâzî kaynaklarına göre dinî ve içtimâî mânadaki halkayı ilk kuran ve esaslarını tesbit eden Ebû Abdullah Muhammed b. Bekir'dir. IV. (X.) yüzyılın son çeyreğinde doğan Ebû Abdullah, Bilâdülcerîd'de Ebû Nûh Saîd b. Zengîl ve Ebû Zekerîyyâ b. Ebû Misver'den öğrenim görmüş, Ebû Nûh'un ölümünün ardından bilgisini arttırmak için Kayrevan'a gitmiş, daha sonra Bilâdülcerîd'e dönerek Takyûs'ta yerleşmişti. Ebû Abdullah, Cerbe'den gelen genç İbâzîler'in isteği üzerine 409 (1018-19) yılında bir halka kurarak teşkilâtlandırmış, halkayı oluşturan üyelere azzâbî, halkanın başındaki kişiye şeyh adı verilmiştir. Şeyh azzâbîlerin içtimâî, idarî ve eğitimle ilgili işlerinden, mallarının muhafazası ve itibarlarının korunmasından sorumlu tutulmuştur. Cemaate yiyecek içecek temin etmek, öğrencilerin eğitimine nezaret eden ve "urefâ" denilen görevlileri tayin etmek de şeyhin vazifeleri arasındadır. Ebû Abdullah'ın oluşturduğu halkanın üyeleri görevlerini yaptıktan sonra vakitlerini ibadete, sâlih amelilere, özellikle Kur'an okumaya ve tefsiri-ne ayırırlardı. Geniş ve beyaz elbise giyerler, saçlarını kesinlikle uzatmazlar, başlarına beyaz bir örtü bağlayıp bir ucunu sağ tarafa sarkıttırlardı. Halkaya üye olmak isteyen bir kimsenin ilim öğrenmeye kararlı, dünya işlerinden uzak, hâfız, âbid, sâlih ve malını Allah yolunda harca-yabilecek vasıflara sahip olması gerekiyordu.

Ebû Abdullah, daha sonra öğrencileriyle İbâziyye'nin yaygın olduğu yerleri dolaşarak muhtelif halkaların kurulmasını sağladı. Bundan dolayı bazı İbâzî müellifleri Ebû Abdullah Muhammed'i ve öğrencilerini Hz. İsa ve havâriilerine benzetmişlerdir. Ebû Abdullah'ın son yıllarını geçirdiği Vercelân'da (Vargla) 440'ta (1048-49) ölümünden sonra öğrencile-